

Document:

**Treball de reflexió compartida
sobre qualitat democràtica des
de l'àmbit cultural.**

Barcelona, juny de 2010

Procés coordinat per Ferran Farré i Jordi
Oliveras. Indicultura Mundial SL

Índex

1. El plantejament inicial

2. Recull de consideracions

3. Algunes propostes i conclusions

4. Annexes

1 El plantejament inicial.

1.1 Acord.

- La Direcció General de Participació Ciutadana de la Generalitat de Catalunya es planteja l'obertura d'un procés amb la participació del màxim nombre de persones possible, per la realització d'un llibre verd de la qualitat democràtica. Un procés en el que es planteja la realització de diversos debats sectorials.
- Indicultura és una empresa formada per Indigestió i Ferran Farré per la realització d'estudis, cursos i gestió de processos de reflexió, orientada a promoure dinàmiques culturals imbricades socialment. A Indicultura i Indigestió, atenent a les pròpies inquietuds ideològiques i característiques tècniques, ens interessa promoure un debat, a l'entorn de la implicació de la ciutadania en el funcionament de la cultura, actualitzant vells conceptes, cercant-ne de nous, connectant amb nous actors, i amb voluntat d'incidir en la realitat.
- Així, acordem la realització d'un procés de reflexió que inclou dues trobades i l'elaboració d'un document final, a presentar la primera quinzena de juny. Des del moment mateix de començar a treballar junts considerem la possibilitat de que la obertura del procés de reflexió pugui anar més enllà de la funció immediata de treballar pel llibre verd.

1.2 Primeres qüestions que tenim en compte.

Anotem a continuació algunes qüestions que han guiat el primer plantejament del treball realitzat.

1.2.1 Ampliar l'espectre

Per les seves característiques -la cultura és una matèria molt àmplia-, pensavem que el treball havia de contemplar una fase prèvia en que s'ordenessin i establissin prioritats en les diferents matèries de debat possibles.

En aquest sentit volfem evitar la temptació de restringir el debat, per inèrcia de treball, a àmbits molt concrets, com són els equipaments públics, les festes majors, i altres espais que la professionalització de la cultura tendeix a considerar com els espais propicis a la participació en cultura.

Per això vam voler incloure entre el material de reflexió qüestions com l'enfocament col.laboratiu de l'activitat artística o la funció cultural dels mitjans de comunicació.

Altres motius que feien necessari aquest treball previ éren la difusa definició de les polítiques culturals dutes a terme en els darrers anys, i la manca d'estructuració i discurs en l'àmbit del teixit associatiu cultural.

1.2.2 Concebre-ho com a sistema

També ha format part del treball plantejat la voluntat l'esforç per evitar un enfocament "administrativo-centrista" en el que el centre d'atenció fos només la descentralització d'allò que assumeix l'administració com a bens culturals a administrar o ordenar, per entendre, en canvi, la qualitat democràtica com una actitud a promoure en tota la xarxa que possibilita els processos culturals, tant els que inclouen a l'estat com els que no.

Entenent el fet cultural com quelcom que es produeix en un sistema d'equilibris entre estat, mercat i ciutadania, les propostes a cercar consisteixen en buscar noves relacions que impliquen canvis per totes les parts implicades, i no només accions voluntaristes des d'un dels pols del sistema.

1.2.3 Atendre als continguts, no només a les estructures.

Una altra temptació que hem volgut evitar era la d'anar només a la recerca de propostes estructurals: consells de participació, normatives, sistemes de representació,.... Parlar de qualitat democràtica en l'àmbit de la cultura ha de suposar també una reflexió sobre els continguts, i sobre com aquests tenen a veure amb la construcció d'un imaginari col.lectiu en el que ens sentim o no inclosos tota la ciutadania.

1.3 Metodologia i procés dut a terme

Es tractava de realitzar una primera trobada amb alguns especialistes i una segona amb convocatòria oberta. La primera, més propera a la reflexió teòrica, i la segona a les accions concretes. Àmbdues trobades tenen alhora una funció directa i altres secundàries. Volem implicar a gent diversa en la reflexió, però també era una ocasió per testejar el tipus de debat que podem tenir i l'interès que hi ha en relació al tema.

1.3.1 Primera trobada

Realitzada el 29 d'abril, al Centre Cívic Pati Llimona, amb la participació de Rafa Milán, Eduard Miralles, Rubén Martínez, Christian Aloy, Lídia Dalmau i Nando Cruz, en qualitat d'experts, i coordinada per Ferran Farré i Jordi Oliveras.

Cada convidat va fer una exposició d'uns 15 minuts, abordant, aproximadament les següents perspectives en relació a cultura i qualitat democràtica: paper de la societat civil, art i participació, el paper dels mitjans de comunicació, conflictes en l'administració local, i noves dinàmiques de la societat en xarxa.

Als documents annexes recollim la documentació elaborada per alguns dels participants en aquesta trobada.

1.3.2 Segona trobada

Realitzada el 13 de maig, al Centre Cívic Convent de Sant Agustí, amb la participació d'unes 30 persones que van respondre a una convocatòria oberta, entre les quals hi havia gestors d'associacions d'artistes, documentalistes, músics, estudiants de gestió cultural, gestors en administracions locals, artistes,.... un grup prou heterogeni per garantir l'obertura de mires que preteníem.

La dinàmica de la trobada va consistir en un primer temps en el que es va realitzar una mena de joc de rol en el que distingíem les funcions de mercat, societat civil i administració pública, com a sistema, i, posteriorment, un debat comú, en el que vam anar explorant les relacions entre els tres eixos, i particularment les possibilitats i dificultats de la societat civil.

2 Recull de consideracions.

Les següents notes recullen reflexions i qüestions que han sorgit en les dues taules realitzades que serveixen de base per les propostes que formulem al punt 3.

2.1 Una proposta que causa sorpresa en el sector

En el sector de la cultura la participació ha estat tema recurrent des de la dècada dels 80, ha format part de la formació d'animadors i gestors, de multitud de seminaris i debats, però malgrat tot ha estat percebuda sempre com un tema obert, com quelcom que no s'acaba de tenir clar ni des del punt de vista més conceptual. No s'ha produït mai un consens suficient sobre l'abast del terme, sobre els límits o els marges en que es mou, sobre el seu significat. Segons en boca de qui ha estat el discurs, la participació ha estat coses molt diverses i fins i tot oposades.

Al llençar la proposta de posar a debat la relació entre cultura i participació, hem detectat una reacció de sorpresa positiva en la gent del sector (bàsicament tècnics de les administracions i persones del tercer sector amb experiència de relació amb les administracions). La proposta ha creat curiositat i interès, una mena de sensació de "ja era hora"

2.2 La dificultat de connectar amb la ciutadania

Potser caldria començar per apuntar, que el concepte ciutadania és una manera de parlar molt genèricament de tothom, i per tant és difícil que pugui constituir categoria, que ens permeti consideracions massa precises. Des d'un punt de vista teòric la cultura implica tota la ciutadania, però no va més enllà d'una consideració teòrica, que topa amb la consciència que aquest "tothom" en pugui tenir.

Potser sigui massa simple dividir la ciutadania entre la que només consumeix cultura (o productes culturals) i la que està implicada d'alguna manera en la seva producció (incloent la formació, la creació, la difusió o el negoci). De la mateixa manera que potser és massa simplificador pensar que el primer grup no són actors culturals i el segon sí. En qualsevol cas -tot i que sembli una obvietat- la dificultat de poder connectar amb la ciutadania i la d'aconseguir la seva inclusió en un procés de debat, és inversament proporcional, no només al seu grau d'implicació personal/professional en alguna pràctica cultural reconeguda, sinó al grau de consciència que tingui de pertànyer a un sistema, que en diem genèricament cultura.

2.3 El concepte de participació és vague

Ja hem apuntat que malgrat fa molts anys que el terme participació navega pels debats de la cultura, no hi ha una implantació del terme, ni una percepció unívoca.

Fins i tot en persones que viuen i treballen dins la cultura, hi ha una gran i extensa confusió entre participar i assistir, entre la possibilitat de fer

aportacions a determinats processos i la capacitat d'incidir en decisions o en modificacions reals.

La participació com a idea general, no està lligada a actituds proactives del comú de les persones; es tendeix més a considerar que participar és incorporar-se a un procés que ha endegat un altre i en el que hom hi tindrà un paper petit i poc rellevant.

Es fa difícil saber, si aquesta manera de percebre i d'entendre la participació, es fruit d'una cultura general de la gent de la cultura, que no té un origen clar, (potser es podria posar en aquell sac gros dels dèficits que ens ha deixat la dictadura) o si es pot atribuir a l'experiència acumulada en els anys de democràcia i l'ús que s'ha fet de forma reiterada del nom i de la cosa.

2.4 Participar no és només cosa de la relació amb l'estat.

Potser un dels biaixos més importants, és considerar la participació com una manera de relacionar-se amb les administracions, o més encara, una manera de que les administracions obrin una mica la porta a la ciutadania.

De fet, per poc que s'obre el debat, hom veu ràpidament que la participació és un concepte multidireccional, que es pot aplicar a les relacions amb les administracions, a les relacions amb la comunitat, i de forma genèrica és una manera de treballar en comú.

Participar és un sistema no només de compartir informació, sinó de presa de decisions. En aquest sentit és aplicable a qualsevol organització o col·lectiu.

El que ens ocupa però, es desenvolupa dues de les principals magnituds d'aquest concepte: les relacions bidireccionals amb les administracions (administració -administrat i administrat - administració) i les que es produeixen en el si de la societat civil, i ambdues aplicades a la generació i dinamització de la cultura.

2.5 La qualitat democràtica en el sí de les associacions.

Una de les demandes sorgides en el procés ha estat la de que des de les institucions es vetlli per la qualitat democràtica també en el sí de les associacions que s'assumeixen o actuen com a interlocutores de la societat civil.

Sovint, per comoditat, es dona per feta la representativitat d'organitzacions que o bé no tenen una massa social que ho justifiqui, o bé en el seu sí no incorporen bones pràctiques que impliquin la participació dels seus associats.

Pel que fa a les relacions administracions-administrats es manifesta la demanda de que per part dels primers hi ha d'haver cura a l'hora d'assumir la legitimitat de les organitzacions com a veu suposadament representativa d'un sector o inclús dels seus associats.

Darrera aquesta proposta podríem llegir que es demana un cert exercici d'autoritat. Sovint es considera que la manifestació d'autoritat està en contradicció amb els processos democràtics, però no necessàriament s'entenia així en algun dels grups amb que hem treballat.

2.6 La qualitat democràtica, una qüestió de confiança.

La qualitat democràtica no depèn només de la creació dels espais adequats per a que hi participi la ciutadania. Implica també una acció inter-personal encara que sigui dins d'un marc institucionalitzat. D'aquesta implicació no-normativa en depen la creació d'un clima que faci viables les intencions amb que s'han creat els espais formals. Sense confiança no hi ha participació.

2.7 Participar en el programa.

Ha estat freqüent en molts processos d'implicació de la ciutadania que es posés l'accent en la implicació en els aspectes de gestió: pressupostos, organització de tasques, control de l'activitat executada,... És evident que la gestió condiona el contingut, però potser no tothom n'és conscient. Inclús és possible que la relació no sigui del tot proporcional. Hi ha moltes qüestions de continguts i estil de gestió que no es medeixen estrictament pels paràmetres de gestió tradicionals.

És possible també que els gestors responsables de projectes culturals tinguin una mirada esbiaixada, en la que dominen millor les qüestions generals que els continguts concrets.

Els continguts, -allò que es vol programar, allò que es vol transmetre, allò que es vol donar a conèixer,..- són elements de discussió i matèria per la cultura democràtica tant importants com les estructures. Potser cal posar més l'accent en el "què" i menys en el "com".

2.8 L'art s'ha allunyat de l'esfera pública

D'una banda, sovint es parla de l'art com a mecanisme de construcció d'imaginari col·lectiu que ens ajuden a entendre el món. No obstant, el cert és que l'art es troba principalment en mans o bé del mercat i els seus interessos propis, principalment econòmics, o bé de l'ús ornamental que sovint hi projecten els governs. Des d'aquest punt de vista, una reflexió sobre la qualitat democràtica potser hauria d'atendre tant a la participació de la ciutadania en la construcció d'aquests imaginari com als significats que es construeixen.

En aquest context també caldria tenir en compte el rol dels especialistes, com a legitimadors de l'estatus quo actual, i de com el seu rol habitual contribueix a mantenir la distància dels ciutadans de la construcció d'imaginari.

2.9 La opinió i informació públiques són necessàries per la qualitat democràtica.

La construcció d'un discurs i llenguatge col·lectiu sobre la nostra realitat és un dels elements necessaris per la elaboració d'un imaginari compartit que ens faci viure i entendre la cultura com un bé comú, i que doni elements a la ciutadania per apropiars-s'el, sentir-s'en partícip i intervenir-hi.

Els mitjans de comunicació tradicionals (ràdio, premsa, televisió,...) han jugat i encara juguen un paper important en aquesta construcció de referents, tant com en altres temps i cultures ho han fet les religions i, segons en quins casos i

versions, també l'art. Són alhora instruments de reflexió i constructors ells mateixos de cultura i han de ser inclosos en aquest treball a l'entorn de la qualitat democràtica vista des de la cultura.

Tenint en compte les seves inèrcies com a mitjans de masses, la seva gestió empresarial, i l'omisió cada cop més gran d'una funció comunitària dels mitjans públics, també cal considerar com la seva deriva influeix en la cultura que vivim.

Finalment, sobre aquesta qüestió és evident que ara també cal tenir en compte la irrupció dels nous mitjans a internet, i el seu diàleg amb els mitjans tradicionals.

3 Algunes propostes i conclusions

Advertint d'entrada de les necessàries precaucions que cal tenir en relació a l'abast i representativitat del treball realitzat, a l'hora d'interpretar el text, apuntem a continuació algunes idees i propostes que es desprenen del que ha donat de si el treball amb el col·lectiu de persones implicades, passat pel sedàs, interpretat i ordenat pels coordinadors del procés.

3.1 IDEES

Aquí exposem algunes idees o eixos d'actuació que ens han sorgit al contextualitzar la cultura en un procés de reflexió sobre qualitat democràtica.

3.1.1 Empoderar la ciutadania en relació a la cultura, l'objectiu.

Potser la cultura és un dels àmbits on actualment és més forta la tensió entre la idea de bé comú i els processos de privatització del col·lectiu. També entre la especialització d'alguns agents i les pràctiques compartides per tota la ciutadania.

Empoderar la ciutadania en relació a la cultura no vol dir només pensar en la seva implicació en la gestió dels bens culturals públics sinó també identificar-la com agent generador d'allò que acaba essent identificat com cultura i treballar per la seva consciència d'aquest assumpte.

3.1.2 La necessitat d'incloure. Desespecialitzar la cultura.

Sense entrar en la qüestió de si alguns sabers culturals (pensem en algunes pràctiques artístiques) han desenvolupat un nivell de sofisticació que demanen coneixement especialitzat, i quedant-nos en una mirada més general, podem afirmar sense dubtes que la cultura en moltes de les seves dimensions s'ha convertit en terreny acotat dels professionals de la cultura, seguint la mateixa inèrcia d'altres sabers (salut, ciència en general, arquitectura,...). L'efecte és contraproduent per què essent un bé tant bàsic per la col·lectivitat s'ha generat una mena de desafecció en relació a quelcom bàsic per la vida social. Tornar a integrar en el discurs cultural a persones i col·lectius que s'hi consideren fora és important per la democràtizació de la cultura i també per la pròpia vida col·lectiva i desenvolupament culturals.

3.1.3 Pensar en termes d'inter-dependència.

Centrats en la relació societat civil – administracions públiques ens sembla del tot necessari que s'abordi el debat de la democràcia cultural més enllà de la perspectiva de la descentralització de les accions públiques. Seria bò assumir que els processos culturals acostumen a ser el resultat de les sinèrgies entre àmbdues parts, i de les relacions de dependència mútues, no només d'una part envers l'altra. Prendre consciència d'aquest assumpte creiem que aporta noves perspectives a l'abordatge d'aquestes relacions i permet una nova consciència del que pot significar la qualitat democràtica.

3.1.4 Generar confiança per dotar de contingut les estructures.

Hem constatat que en molts casos hi ha estructures i mecanismes que permeten l'articulació de processos entre ciutadania i administració pública en relació a la cultura, que potser no satisfan prou els objectius que persegueixen per manca de la confiança mútua necessària per què les dinàmiques progressin. Problemes de confiança que afecten per exemple a la credibilitat dels processos consultius, a la delegació en associacions i institucions privades, i a moltes altres qüestions. Per parlar de qualitat democràtica ens sembla del tot prioritari parar atenció a aquesta qüestió.

3.1.5 Conceptualitzar (fer cultura) per poder treballar junts.

En cultura, és difícilment destriable el continent del contingut. Allò que es vol dir, i els processos a realitzar fins arribar a expressar-ho. El més habitual és centrar els diàlegs en la infraestructura, en els recursos necessaris per arribar a determinada proposta cultural, considerant que allò que es vol dir és un territori íntim i individual (segons el nivell en que es parli), i seria intrusisme compartir-ho. No obstant, aquesta mena de diàleg limitat genera moltíssims fenòmens d'incomprensió mútua, i transformar-lo ens sembla important per abordar la gestió del comú en matèria de cultura, i també per arribar un enriquiment cultural col·lectiu.

3.1.6 Diluir les fronteres entre art i cultura.

Ja hem dit que la democratització de la cultura no té només a veure amb la gestió dels recursos culturals sinó que també amb la del que per entendre'ns anomenarem continguts culturals.

Com a resultat de múltiples factors confluents, des de l'esclat de la modernitat cap aquí, s'ha assumit que art i cultura són dues coses diferents, consolidant en certa mesura un primer parcelament dels espais on és legítima la producció simbòlica. Per contra, també hi ha tendències recents, per exemple des del món de l'art, que reivindiquen un retorn cap a la ciutadania dels processos de producció artística.

Sospitem que aprofundir en aquest retrobament entre art i cultura té molt a veure amb millorar la qualitat de la democràcia des de la perspectiva cultural.

3.1.7 Respectar les iniciatives ciutadanes no institucionalitzades

Per acabar, una precaució. Es podria donar el cas que, des d'una legítima, necessària i benintencionada voluntat, es treballés per una millor integració entre cultura i administració, i el procés revertís en un excessiu ordenament de la cultura. Per la seva pròpia naturalesa, els processos d'administració tendeixen a ordenar-ho tot, i la cultura també precisa d'entorns poc institucionalitzats per a desenvolupar-se. Cal tenir en compte la preservació d'espais poc ordenats pel bon funcionament mateix de l'eco-sistema cultural.

És més, en alguns dels debats s'ha reivindicat la necessitat de desinstitucionalitzar coses que ja estant institucionalitzades. Per exemple, les festes majors. En aquest cas es tractava de qüestionar l'existència de regidories de festes populars en moltes poblacions, i també el mateix model "comercial" de les festes.

3.2 LÍNIES D'ACTUACIÓ

Partint de l'esquema clàssic que identifica l'administració pública, la societat civil i el mercat com tres elements d'un mateix sistema que han d'articular les seves relacions en el funcionament social, i tenint en compte la seva situació actual i relació amb la cultura, arribem a aquestes propostes.

3.2.1 GENERAR CONFIANÇA, objectiu principal en l'eix societat civil – administració pública.

Entenem que en aquesta línia de relació el contacte existeix, per discutible que sigui qualitativa i quantitativament. Per tant, les dificultats no són tant crear el canal i definir els espais, com millorar les condicions per a que la seva dinàmica sigui activa, àmplia i rica, i irradiï en la resta de la societat. Millorar aquesta dinàmica depèn principalment d'impulsar accions i tarannàs que generin confiança, i eliminin traves, com les d'una competència malentesa o usos instrumentals de l'altre. Això requereix un treball tècnic però també elements de qualitat humana que sobrepassen allò que és fàcilment regulable.

Apuntem alguns elements que pensem que poden contribuir a generar aquesta confiança:

3.2.1.1 Transparència, tant en el teixit associatiu com en l'administració.

Parlar de la necessitat de transparència en l'administració per generar confiança, en els dies que corren, és gairebé una obvietat. Potser la novetat en el treball que hem realitzat és que l'exigència es feia extensible a tota mena d'associacions i organitzacions que treballen amb diner públic i assumeixen o pretenen assumir una funció d'interès col·lectiu. En el context que això ha sorgit, es tractava també de generar confiança horitzontal entre aquestes entitats, i també de la ciutadania envers les organitzacions culturals.

Potser ens en anem una mica de tema, però també es veia que la necessitat de generar confiança no es limita a l'eix teixit associatiu – administració, sinó que també cal plantejar-s'ho des del punt de vista de la confiança de la ciutadania envers aquestes organitzacions.

3.2.1.2 Acció inter-personal.

No és fàcil que les estructures i el nivell formal puguin compensar ells mateixos els alts nivells de desconfiança que en l'actualitat hi ha, no només amb l'administració sinó que també en molts altres nivells de col·laboracions col·lectives formals. Sense deixar de banda aquest necessari nivell formal, cal posar l'accent en la relació inter-personal per dotar de fluïdesa les accions i col·laboracions, elements necessaris, si més no, quan tractem amb la cultura. Això requereix formació, capacitat i voluntat institucional, si parlem de l'administració, i d'una altra manera, també en el sector associatiu.

3.2.1.3 El laboració de plans i projectes amb compromís mutu.

Ens sembla interessant treballar cap a una concepció més igualitària en els acords entre el marc institucional i l'associatiu.

D'una banda, cal superar la idea de que qui té els diners mana. Això no es pot aplicar en aquestes relacions de la mateixa manera que en altres. Els diners que administren els organismes públics són de la col·lectivitat, els seus responsables els han de gestionar amb responsabilitat i control, però no poden assumir el paper paternal d'uns fillantrops, per què no és el seu rol. De l'altra, els plans d'actuació haurien d'exigir contrapartides a les dues bandes, també al pol associatiu. Cal passar de les trobades diplomàtiques o consultives a les que tenen una funció executiva, amb responsabilitats per àmbdues parts.

En un ordre més concret però directament relacionat amb el que acabem d'exposar, també pensem que caldria tendir més a les relacions conveniades. En l'actualitat les formes contractuals que més es fan servir són la subvenció i el contracte de serveis. És a dir, o bé el suport al pol associatiu sense gaire més implicació que el control administratiu de l'activitat o projecte (però sense cooperació) o bé la contractació al pol associatiu en qualitat d'executor tècnic, en aquest cas sense contemplar la seva implicació conceptual en el projecte, i per tant també sense cooperació real. El que proposem és parar més atenció a la figura del conveni en els acords per l'execució de projectes culturals, pel que té aquesta figura de compromís mutu.

3.2.1.4 Avaluació continuada i compliment de compromisos.

Arribar a acords és una tasca laboriosa per totes les parts implicades. Un esforç que espera ser compensat amb la realització d'allò que es convenia. Igualment, com és sabut, les promeses obren espais d'esperança en els que les reben.

Segons hem pogut debatre, el nivell de frustració, si més no en l'àmbit associatiu, per processos de decissió o consulta escapçats sense aplicacions ni conseqüències clares, és molt elevat, i això afecta ineludiblement, el pòsit de confiança necessària que motiva aquest apartat.

Un procés de treball per millorar la confiança hauria de tenir en compte el compliment dels compromisos i potser també un rigor a l'hora de mantenir informació continuada sobre els processos que si cal faciliti la comprensió dels canvis.

3.2.2 AMPLIAR EL POL DE LA CIUTADANIA

Si bé hem contemplat en el punt anterior l'existència d'una tradició consolidada entre una certa societat civil organitzada i les administracions públiques, també pensem que el pol de la ciutadania està poc articulat en diversos sentits: manca de relleu generacional en les organitzacions més o menys estructurades, manca de mecanismes i hàbits per la implicació dels ciutadans no associats, manca de sentiment de pertinença o inclusió al sistema cultural, dinàmiques de professionalització i d'especialització excloents en la cultura,...

Ens referim tant a qüestions més o menys estructurals –volum de gent i organitzacions implicades- com a qüestions més de contingut i concepte. La cultura no és vista per la majoria com un bé col·lectiu transcendent per la nostra organització social.

Per tant, pensem que hi ha una feina de sensibilització i integració molt àmplia a fer. Si deixem de treballar això, la dimensió i transcendència del que hem apuntat al primer punt pot ser una mica testimonial.

Parlar de ciutadania en contrast amb mercat i administració pública és referir-se a un marc molt ampli que pot incloure múltiples formes d'actuar i ubicar-se en el sistema social. Sense afany d'exhaurir totes les possibilitats, hem volgut tenir especialment en compte als artistes, com un grup especial de ciutadans actius en relació a la cultura, i a tot l'associativisme no específicament cultural, com a pont per implicar a ciutadans en els afers culturals.

3.2.2.1 Reformular el discurs de l'economia en relació a la cultura.

Un dels aspectes que generen desafecció envers la cultura és el fet d'entendre-la com una activitat econòmica en que el que es produeix no té tanta importància com el fet de que sigui una nova font d'ingressos. La cultura acaba essent un bé aliè que cal adquirir enlloc d'una el·laboració a partir d'allò que ens és propi.

Una forma de contrapesar aquest factor és reconduir els discursos passant d'un discurs centrat en la transcendència de la cultura com a activitat empresarial, a la preocupació per la supervivència dels agents de la cultura que ens beneficien com a comunitat.

3.2.2.2 Invertir en intermediació en l'art.

Malgrat el que ja portem exposat sobre el distanciament entre l'art i l'esfera pública no podem tirar enrera, i seria absurd fer-ho, tot el que hem après com a civilització en la recerca de llenguatges que ens ajudin a explicar el nostre món.

Aquest és un dels motius pel que considerem interessant invertir en iniciatives que promoguin un retrobament de la ciutadania i l'art, no només per a que allò que ja coneixem com a artístic sigui interpretat, sinó també per facilitar marcs en els que la ciutadania el·labori les seves pròpies propostes.

3.2.2.3 Fomentar la implicació en cultura d'organitzacions no específicament culturals.

En la línia de promoure un retorn del protagonisme cultural a la ciutadania, i sabent que aquest que proposem és un camí molt llarg, trobem interessant promoure un apropament entre les iniciatives relacionades amb la cultura i el teixit associatiu no específicament cultural. Per exemple, implicar a associacions no-culturals, en processos consultius relacionats amb la presa de decisions en relació a la cultura.

Sense esgotar el tema, s'ha parlat, per exemple, de la seva implicació en espais com els diferents consells de cultura existents.

Per a fer això, i tenint en compte que seria una iniciativa aventurada, ens sembla que és necessari mesurar molt bé en cada cas si hi ha les condicions per a que es facin passos d'aquesta mena: capacitat de diàleg entre el sector cultural i la resta, detecció de persones concretes que entenguin el repte i puguin obrir aquest espai,....

3.2.3 QÜESTIONS PENDENTS

En el procés dut a terme hi ha centres d'atenció que hem detectat com a interessants i significatius però en els que no hem pogut entrar per les pròpies limitacions temporals i personals del treball. Hem trobat interessant deixo-ne constància per què són possibles punts de partida en altres iniciatives.

3.2.3.1 Analitzar el paper del mercat en la qualitat democràtica.

En general, hem centrat aquest treball en l'eix de les relacions administració–societat civil, però, parlant de cultura, en el procés de treball ens hem trobat continuadament amb la necessitat de tenir en compte el rol del mercat.

En quina mesura el mercat re-distribueix la cultura captant les necessitats i de la ciutadania i fent-la accessible a tothom, o bé la privatitza i formateja la seva presentació i continguts en favor de dinàmiques i interessos propis?

Hi ha, per exemple, qui ha dit que el mercat està sabent aprofitar les noves dinàmiques culturals col·lectives a la xarxa en benefici propi. En altres moments s'ha parlat d'una necessària aliança estat-ciutadania que limiti les dinàmiques apropiacionistes del col·lectiu del mercat. També són freqüents les posicions que reclamen no demonitzar-lo i considerar-lo també com agent col·lectivitzador, o distingir la diversitat d'actuacions que agrupem sota aquesta etiqueta.

Considerem un pas important fer una reflexió a fons sobre com interactua el mercat amb els altres dos pols del sistema si realment volem ser ambiciosos en l'abast d'aquesta reflexió.

3.2.3.2 Tenir en compte la ciutadania no associada

És una idea amb la que de moment no hem sabut com jugar: com es respecten i deixa espai per a les persones que no participen en la vida col·lectiva des d'alguna de les modalitats gremials que la caracteritzen? Com podem contemplar un espai entre l'associacionisme més o menys estructurat i el tractament dels ciutadans com a part d'una massa indiferenciada? Potser les noves dinàmiques de la societat en xarxa puguin obrir nous abordatges per la diversitat de formes possibles d'afrontar la vida en societat dels individus sense renunciar a una idea del col·lectiu. En qualsevol cas, és un altre tema que queda a l'agenda de pendents.

3.2.3.3 El rol col·lectiu i cultural del periodisme als mitjans públics

Com més o menys hem enunciat, els mitjans de comunicació tradicionals han jugat i encara juguen un important rol en la configuració dels paràmetres culturals amb que treballem. Tant o més, per exemple, que les institucions educatives. També s'han assenyalat les inèrcies amb que s'actua en la premsa escrita, probablement extrapolables a altres mitjans.

Tot i que aquests mitjans es troben en un moment de profunda crisi, ens quedem amb el dubte sobre si no caldria treballar encara sobre les possibilitats

d'actuació des dels mitjans de comunicació públics, per donar pas a una concepció més compartida de la cultura.

3.2.3.4 Internet i la democràcia cultural.

No és que el tema hagi passat desapercebut, ni molt menys, en la reflexió realitzada. És prou evident, que la xarxa està generant nous paràmetres, noves dinàmiques i noves possibilitats en una concepció més compartida de la cultura.

En el procés realitzat, s'ha dit, per exemple, que les batalles que hi ha a l'entorn dels intents de control de la xarxa són dels pocs temes que estan generant mobilització per part de la ciutadania en relació a la cultura. Hi ha molta més implicació en relació als cànons que s'imposen i les polítiques que volen establir límits a la xarxa que davant del tancament d'un museu.

Contrapesant, també s'ha dit que historicament, l'aparició de noves tecnologies sempre ha generat expectatives desmesurades, dipositant en elles la confiança en grans transformacions que no sempre s'acaben donant.

Si no surt més reflectit en aquest informe, potser és per què ens trobem tant immersos en les noves dinàmiques que s'estan generant que no hem tingut prou capacitat per proposar diagnòstics útils, però sens dubte és una qüestió sobre la cal aprofundir des de la perspectiva d'aquesta recerca de qualitat democràtica en relació a la cultura.

3.2.3.5 Dibuixar un mapa de la cultura sota la perspectiva de la qualitat democràtica.

La mena de treball que hem fet ha generat debats sobre els rols dels diferents actors del sistema cultural: institucions, consells consultius i executius diversos, associacions i col·lectius, ciutadans no associats, professionals de la cultura, empreses de la cultura, ciutadans "en massa", artistes,.... També hi ha hagut reflexions sobre la necessitat de determinats rols, per exemple, el de la mediació en l'art, o el de l'arbitratge en segons conflictes relacionats amb la cultura.

Una altra de les vies de continuació d'aquest treball és la de tractar de dibuixar un mapa del sistema cultural, no només amb la intenció de constatar el que ja hi ha, sinó també de detectar possibles buits i definir noves propostes o necessitats.

4 ANNEXES - Textos de la primera trobada

- **Unes notes mínimes i una contradicció.**
- **La participación ciudadana: procesos de emergencia política en la esfera cultural.**
- **La producció d'alteritat cultural.**
- **Mitjans de comunicació.**
- **El temps de la cultura: un temps de lleure, lliure i gens ociós**

UNES NOTES MÍNIMES I UNA CONTRADICCIÓ

Unes notes mínimes

1. Cal reconèixer els valors de la cultura com a motor de processos participatius més amplis. Des de la Cultura es treballa amb persones, al seu costat. La Cultura esdevé un element mediador entre la política i la ciutadania, entre l'estat i la societat civil i també entre aquests i els sectors culturals (o el mercat)
2. Qualsevol projecte cultural ha d'incorporar processos participatius en el seu disseny, planificació, execució i avaluació. És possible i ha de conformar un determinat estil de fer cultura a una ciutat. Incorporant, negociant, acordant, modificant plantejaments inicials per tal de sumar. Tot i així cal preservar la qualitat tant en els processos com en els resultats (això és feina dels tècnics)
3. Cal evitar els riscos de contaminació de contaminació política en els processos participatius inherents a qualsevol projecte cultural. Vull dir que els processos han de ser nets i han de permetre expressar les motivacions i interessos de la ciutadania de forma lliure i no condicionada per opinions prefixades.
4. Cal generar confiança entre administració, ciutadans i agents culturals reconeixent la capacitat de l'altre d'expressar-se lliurement. Posant l'accent en els acords i posar-ho en valor.
5. L'aparició amb força i contundència de les xarxes socials està tornant a posar en valor la necessitat d'expressar-se lliurement amb els altres en un espai públic neutral o s'accepta a qui entra pel valor que aporta i no per la seva autoritat o control de l'espai. La legitimitat es guanya en la conversa amb els altres.
6. La relació entre els processos participatius i el cost econòmic afegit ha de ser sostenible. Les grans despeses de les campanyes que atorguen més importància a la campanya en sí mateixa que al fet de que el resultat pot ser diferent a les opcions plantejades deslegitimen els propis processos participatius.
7. Les opcions han de ser obertes. Un procés participatiu que opta per una opció o un altre tancades i definides prèviament no modifiquen substancialment el punt de partida. L'autèntica participació en un projecte cultural ha de poder modificar radicalment el propi projecte.
8. Els ciutadans poder ser actors i creadors si es posen les condicions necessàries per que desenvolupin les seves capacitats. Cal revisar alguns conceptes que hem abonat des de la cultura tractant als ciutadans com consumidors, com a usuaris finals de productes elaborats. És necessari incorporar conceptes de cultura expandida que atribueix un rol actiu als ciutadans on tothom aprèn en el procés a partir de les seves aportacions generant coneixement col·lectiu.
9. Cal diferenciar amb claredat els àmbits de decisió política, tècnica i ciutadana. L'escassetat de recursos obliga a la prioritització (àmbit polític),

determinades formes de gestió estan condicionades per la legislació o la normativa (àmbit tècnic) i no confondre ningú amb una barreja d'espais on les decisions són intercanviables.

10. Un dels principals objectius de les polítiques culturals ha de ser la creació de ciutadania cultural activa i, si és possible, organitzada (no és imprescindible) El repte és global: com crear ciutadania cultural i com més gent a través de la cultura passen del jo al nosaltres, de l'ús a la proposta o implicació

Una contradicció

Cal considerar que, de vegades, assumptes de molta importància i transcendència per als ciutadans des del nostre punt de vista poden no tenir cap interès pels ciutadans, perquè no són conscients, perquè no disposen de prou informació o simplement perquè no li donen cap importància. Tot i així és obligació dels poders públics vetllar per d'interès general. De la mateixa manera el ritme o el tempus ciutadà pot posar sobre la taula temes que els poders públics consideren que no és el moment d'abordar-los. Com fer compatible l'acció planificada i prioritzada i l'aparició de demandes concretes no previsibles genera la contradicció de prioritzar de nou i incorporar els nous plantejaments i, si cal, la planificació.

Rafa Milán

Gestor Cultural

LA PARTICIPACIÓN CIUDADANA: PROCESOS DE EMERGENCIA POLÍTICA EN LA ESFERA CULTURAL

1. introducción

Este texto es producto de una sesión de trabajo organizada por la Direcció General de Participació Ciutadana de la Generalitat de Catalunya y coordinada por Indicultura Mundial. El objetivo de la sesión era contribuir a la confección del libro verde para la mejora de la participación ciudadana pero, de manera más específica, una de las premisas de reflexión que se proponía en esta sesión era “promover un proceso de reflexión orientado a un mayor empoderamiento de la ciudadanía en relación a la cultura”. Durante esa sesión lancé una serie de ideas que ahora me propongo desplegar pero que -afortunadamente- se vieron afectadas por lo que entre todos y todas intercambiamos en dicha sesión.

De entrada, creo que es necesario remitirse al origen que es a su vez producto final de esta (y entiendo que otras muchas) sesiones que se están desarrollando: el libro verde o, más bien, el porqué de su necesidad. La crisis de representación política que se ha venido desarrollando durante las últimas décadas a nivel europeo es un hecho irrefutable. Tal vez haya varias maneras de explicar porqué los niveles de participación en las urnas cada vez que la democracia nos cita nunca han sido excesivamente altos. Y tal vez haya la intuición de que fomentar otras parcelas de participación ciudadana pueden equilibrar el nivel de desconfianza que progresivamente ha ido adquiriendo la clase política. En principio, entiendo el estímulo que guía estos procedimientos de consultoría sectorial en busca de pensar modelos de participación e incluso intentar conformar una especie de *think tank* descentralizado que arroje sus ideas al diseño de un libro verde para ese fin. Pero una mirada microscópica nos revelará que ese desconfianza no solo genera una crisis representativa, sino que es a su vez estímulo para intentar diseñar desde la propia ciudadanía otros modelos de organización política, otras formas de intentar producir normatividad. Podríamos resumir esto como una acuciante sensación de que las políticas *bottom up* (de abajo a arriba) intentan describir su propia lógica y su propio ámbito de actuación y que progresivamente se ven más alejadas de las políticas *top down* (de arriba a abajo). He aquí el nudo de la crisis representacional. La difícil articulación de este doble proceso es la que se ha intentado desarrollar con las políticas de gobernanza que se llevan diseñando desde bien entrados los 90s y principios del 2000 en Europa¹. Resumiendo mucho todo este proceso, el *llibre verd de la qualitat democràtica*² sería el último episodio de este trayecto que intenta fomentar procesos de participación con los que interpelar a la ciudadanía. Más allá de todo este marco, el objetivo es centrarnos en el ámbito cultural y -aunque siempre es un difícil ejercicio, ese de “fijar la mirada” en un sector diluido en tanto que se produce y reproduce en toda la esfera social- poco a poco, voy a intentar remitirme a fenómenos de autoorganización que se desarrollan en el campo de la producción cultural.

¹ como buen ejemplo, el white paper (libro blanco) lanzado por Bruselas en el 2001 centrado en el marco estratégico para una nueva governance a nivel Europeo

www.ec.europa.eu/governance/white_paper/en.pdf

² http://www10.gencat.cat/drep/AppJava/cat/ambits/participacio/debat/que_es.jsp

2. fomentar la participación VS optimizar los procesos que ya se dan

No son pocos los pensadores y autores que se refieren al paradigma actual como un momento de difícil gobierno y de inútil comparación con las formas de organización (tanto productivas como políticas) que se dieron durante la época industrial. Que “algo está cambiando” es una sensación que podemos compartir mucho y muchas, lo difícil es saber cómo y hacia dónde dirigimos exactamente este proceso de cambio. Pero en el marco de lo que algunos denominan el capitalismo cognitivo³ se están desarrollando fórmulas por parte del mercado y del Estado para intentar gobernar lo ingobernable y extraer renta de una nueva fábrica que ha desmoronado los procesos de producción y organización clásicos: la fábrica social. En esta nueva esfera de producción, el conocimiento ya no sólo tiene lugar en las universidades o en los departamentos de I+D del sector privado, sino que el recurso máspreciado en el actual sistema económico los producimos todos y todas colectivamente. Los niveles de *innovación emergente*⁴ que se dan en contextos de cooperación social, en zonas que antiguamente estaban al margen de la cadena de montaje fordista, desbordan completamente cualquier medida, cualquier proceso de cómputo clásico de “lo productivo”. Esa otra lógica sin medida, empuja a estos procesos a intentar mantenerse en un “afuera” del marco institucional o incluso a ser producto de un estar en desacuerdo con ese status quo.

Pero la economía de mercado ha detectado estas cuencas creativas, y ha diseñado procesos que pueden ya no absorber la creatividad que generan⁵ sino intentar integrar este cerebro colectivo como parte de su producción creando protocolos de participación regulares. Un caso muy claro es el crowdsourcing⁶, el primo aventajado (aventajadísimo) del outsourcing. Este proceso “participativo” apela a la creatividad de toda la sociedad para solucionar un problema o contestar a una demanda específica de un cliente. Son miles los ejemplos de crowdsourcing que podemos encontrar en plataformas online que aprovechan la arquitectura de la web 2.0 para apelar a la contribución creativa o a la solución técnica de cualquiera que quiera tener la “oportunidad” de introducirse en esta dinámica de “participación”⁷. Un caso absolutamente pornográfico de estas dinámicas de extracción de renta de la creatividad social

³ Para una contextualización de ese marco de análisis del capitalismo tardío mirar el libro “Capitalismo cognitivo” de la editorial Traficantes de Sueños. Se puede descargar en http://traficantes.net/index.php/trafis/editorial/catalogo/coleccion_mapas/capitalismo_cognitivo_propiedad_intelectual_y_creacion_colectiva

⁴ innovación emergente es un término que YP lanzamos en nuestra investigación “Innovación en Cultura” y que describe procesos de producción colectiva que se dan en un contexto generando externalidades positivas en su entorno. Estas externalidades no tienen porqué ser mercancías ni necesariamente vienen dadas por “eventos culturales”, sino que constituyen un flujo de saberes y de maneras de hacer que inciden de manera positiva en la esfera local. Para una definición más desarrollada del término innovación emergente, se puede descargar la investigación en http://ybsite.net/innovacion_en_cultura.html

⁵ Como podrían hacer los *coolhunters*, que se dedicaban a “cazar tendencias” paseándose por la ciudad para -por ejemplo- la industria de la moda, fijándose en la manera de vestir, los peinados o en la manera de hablar, etc. de los adolescentes, una máquina desbordante de creatividad.

⁶ para una buena definición del término crowdsourcing, visitar la plataforma de producción colectiva de referencia ;) <http://es.wikipedia.org/wiki/Crowdsourcing>

⁷ sinceramente, no sé si sería mejor ahorrarme las comillas en todos estos términos ya que voy a tener que acudir a ellas todo el rato para relativizar su contenido y acentuar su uso meramente retórico. Improvisaré sobre la marcha..

es el fiat mio⁸, una plataforma web que invita a todo el mundo a lanzar sus ideas para imaginar el coche del futuro, que tanto apela a los deseos de quienes envían sus comentarios como a la capacidad imaginativa de todo aquel/aquella “que desean continuar dando nuevas ideas para la evolución de los automóviles”. El problema no está en saber si estos procesos son más o menos participativos o si fomentan en mayor o menor medida la cooperación o la democratización del mercado⁹, el tema que a mi modo de ver es principal es detectar quién capitaliza esa producción, quién se beneficia económicamente a la vez que intenta legitimar sus procesos de captura argumentando una mayor apertura de su modelo empresarial. Sin poder analizar detenidamente este proceso, podemos sacárnoslo de encima argumentando que el crowdsourcing no es otra cosa que un proceso de extracción de I+D a bajo coste (gratis) y el último coletazo de la precarización del trabajo.

Sin querer hacer una analogía respecto a las tácticas del mercado para intentar abrazar la complejidad social actual, los espacios institucionales en el ámbito cultural también están siendo atravesados por estos cambios estructurales, y se han centrado en reflexionar respecto al papel que ha de tomar esta ciudadanía cultural que ya no solo consume, sino que produce conocimiento y valor¹⁰. Es el caso de centros como el CCCB, que en estos días ha realizado junto al Citylab de Cornellà una serie de talleres dirigidos a instituciones culturales para pensar maneras de inscribirse en esa lógica 2.0. Este no es un evento descontextualizado, sino que se inscribe en la naturaleza del programa ICi del CCCB o el CCCB_lab, programas desde los que se intenta pensar la manera de inscribir formas más horizontales de concebir la producción cultural. Uno de los retos es cambiar el modelo organizativo clásico de la institución cultural pero, dicho sea de paso, con mayor o menor suerte debido al carácter micro de estas propuestas y su difícil porosidad en la totalidad de la coyuntura administrativa. Esto describe un proceso que se lleva a cabo desde la institución, un intento de diseñarse al ritmo de lo que actualmente acontece¹¹. Un proceso legítimo, necesario y que no está conducido por otra mentalidad que el sentido común, pero que viaja a rastras -como no podía ser de otra manera- de procesos que se dan fuera de los muros institucionales, procesos que buscan un devenir instituyente¹², una emergencia de patrones de

⁸ <http://www.fiatmio.cc/es/2009/08/escapamento/>

⁹ Esta idea de que sistemas como el crowdsourcing pueden ser una vía para “democratizar el mercado” o que puede ayudar a gente que por currículum nunca accedería a un trabajo creativo en una gran compañía es una idea defendida durante mucho tiempo por gurús de la economía neoliberal y por asesores de la decadente “nueva economía”.

¹⁰ es lo que se ha denominado el prosumidor <http://es.wikipedia.org/wiki/Prosumidor> una unión entre los términos consumidor y productor que acentúa la disolución de barreras entre lo productivo y lo reproductivo, entre el consumo y la producción, entre el proveedor de contenidos y el consumidor de los mismos, etc.

¹¹ un proceso que describía de forma muy clara la metáfora que comentaba Rafa Milán durante la sesión de trabajo: el deseo de la institución de pasar a ser (o comportarse como) “persona” alejándose de su papel de “cosa”.

¹² Es interesante ver el libro “producción cultural y prácticas instituyentes” editado por Traficantes de Sueños, que es una compilación de texto rescatada del proyecto Transform del EIPCP <http://transform.eipcp.net/> El libro se puede descargar en

http://www.traficantes.net/index.php/trafis/editorial/catalogo/coleccion_mapas/produccion_cultural_y_practicas_instituyentes_lineas_de_ruptura_en_la_critica_institucional/

organización, relación y producción que pueden experimentar “desde abajo” una normatividad que más que inspirarse, acontece en la propia fábrica social. Para no andarme con abstracciones o con ilusiones amorfas, paso a describir brevemente un proceso que ha tenido lugar hace poco en Barcelona y que creo se inscribe en esa práctica instituyente dentro del campo cultural, el [D]evolution summit.

caso de estudio: [D]evolution summit

Antes de explicar qué es y cómo funcionó el [D]evolution summit es necesario narrar un poco el programa al que buscaba responder, es decir, el *European Forum on cultural Industries*¹³. Por lo tanto y para (por una vez) respetar el protocolo tradicional, antes de lo instituyente, viene lo institucional.

El *European Forum on cultural Industries* se presentaba como el evento más relevante en materia cultural dentro de la presidencia europea española (y, si nos guiamos por partidas presupuestarias, sin duda debería serlo). Estas jornadas que incluían una cumbre de ministros de cultura europeos, intentaban sostener la tesis de que las industrias culturales y, por ende, los derechos de autor, son una fuente de riqueza económica irrenunciable y un motor de desarrollo económico y social. En este marco, la todavía ministra de cultura Ángeles González Sinde, divulgó las ideas que se llevan tiempo fraguando desde el ministerio de cultura y que tanto rechazo social y -esto hay que subrayarlo- rechazo por parte de varios segmentos sectoriales han ido recolectando. El pliegue de debates y conferencias en este marco oficial venía regido por lo que se entiende ya como una limitación de las posibilidades de difusión, cooperación y producción en la red (la ley sinde¹⁴) y las ideas que postula el “libro verde de las industrias creativas”¹⁵, una fórmula renovada de articular el potencial económico de las tradicionales industrias culturales¹⁶. Estos modelos aseveran que la forma de sustentar económicamente el tejido empresarial del ámbito cultural ha de basarse en la explotación de los derechos de autor, creyendo férreamente que la exclusivización del conocimiento y la creatividad es el único modelo posible para su desarrollo.

Esto enlaza con la creencia de que tan solo una economía de mercado basado en la competitividad, la escasez y el interés individual puede asegurar un crecimiento del modelo económico actual. Un dogma neoliberal que a día de hoy, no hace más que mostrar su incoherencia y su falta de solvencia, teniendo en cuenta la crisis sistémica a la que esta supuesta naturaleza económica nos ha empujado¹⁷. El modelo de las industrias de los derechos de autor (llamémoslas por su nombre) no parece caer en la cuenta que exclusivizar el

¹³ <http://www.eu2010feic.org/index>

¹⁴ aquí se puede encontrar información respecto a la “ley sinde” <http://www.20minutos.es/noticia/603967>. Para conocer la campaña que sigue en marcha contra esa ley visitar <http://internetienememoria.blogspot.com/>

¹⁵ http://ec.europa.eu/culture/our-policy-development/doc2577_en.htm

¹⁶ Para un análisis profundo de qué significan y qué suponen las industrias creativas y otros modelos que se alejan de este paradigma neoliberal se puede descargar la investigación “nuevas economías de la cultura” que realizamos desde YP http://ypsite.net/recursos/investigaciones/documentos/nuevas_economias_cultura_yproductions.pdf

¹⁷ Michel Foucault analiza con precisión clínica este proceso histórico de construcción de la *razón económica* a través de la economía política en el libro “El Nacimiento de la Biopolítica” (Ediciones Akal, 2009. Madrid) una rigurosa y fascinante genealogía del neoliberalismo y su pasado inmediato.

conocimiento no es otra cosa que cercar la producción que se genera colectivamente.

Esto es lo que el pensador postautonomista Yann Moulier Boutang ha denominado los “cercamientos digitales”, es decir, una maniobra de privatización del procomún que el autor enlaza con el origen del capitalismo¹⁸. Y es precisamente esa reivindicación, la del carácter colectivo de esta producción basada en la cooperación social (no comercial ni económica) y el debilitamiento del procomún lo que se buscaba contextualizar en el [D]evolution summit¹⁹ organizado por red-sostenible²⁰. En este evento paralelo se puso en marcha una máquina de producción descentralizada a la altura de las circunstancias y que en sí misma es una demostración de lo que postula. Diversos colectivos, espacios, organizaciones culturales, profesionales de ámbitos sociales, políticos y sectoriales pusieron en marcha este evento de puesta en cuestión y, lo que es más importante, producción de discurso que se desarrolló de manera paralela al congreso oficial. Este cerebro colectivo tuvo la capacidad de transmitir en directo diversas charlas y conferencias emitidas en streaming, hacer análisis de lo que se decía dentro del congreso oficial (gracias a gente infiltrada que grababa, editaba y narraba lo ocurrido), lanzar campañas virales por la red²¹, realizar acciones en la calle para transmitir socialmente su mensaje y conseguir impacto mediáticos, etc.

Una de las figuras que tal vez resume de manera más directa el espíritu del [D]evolution summit es Michel Bauwens, teórico de las redes y del peer-to-peer que forma parte de la P2P Foundation²². Bauwens estuvo en el congreso oficial y a su vez participó en el :D]evolution summit, y en ambos lugares defendió cómo las tecnologías P2P son el subsuelo que actualmente se está construyendo para un nuevo paradigma socio-económico²³. Bauwens detecta cómo el mercado está intentando acomodarse en esta nueva lógica (como veíamos en las dinámicas como el crowdsourcing) pero asegura que la filosofía P2P es imparable, y que los procesos de cooperación y de búsqueda de otros beneficios más allá del económico a través de modelos sostenibles es ya una realidad (pese a que todavía se encuentra en un periodo de transición). Todos estos organismos que parten de la sociedad civil (hemos visto a red sostenible, p2p foundation pero podríamos sumar otros tantos como exgae, public domain manifesto, etc.) están generando no una simple respuesta en contra de lo que oficialmente se intenta construir, sino que crean su propia red de construcción de una nueva institucionalidad que a veces analizan críticamente, a veces pacta o a veces se une estratégicamente con los organismos públicos. Una red que articula investigación, reflexión y acción y que amplía día a día su comunidad.

¹⁸ Emmanuel Rodríguez de la universidad nómada explica este proceso de cercamiento de la inteligencia colectiva en un artículo que puede leerse en

<http://biblioweb.sindominio.net/pensamiento/cercamientos.html>

¹⁹ <http://d-evolution.fcforum.net/>

²⁰ http://red-sostenible.net/index.php/P%C3%A1gina_Principal

²¹ como el ya mítico duelo Punset VS Sinde que a día de hoy tiene más de 150.000 visitas

http://www.youtube.com/watch?v=lefG4P0_jRk

²² http://p2pfoundation.net/The_Foundation_for_P2P_Alternatives

²³ Para ver o descargar la conferencia de Michel Bauwens ir a <http://vimeo.com/10709027>

A mi modo de ver, no hay posibilidad alguna de introducirse o solicitar a esta red que funciones de una u otra manera o que sea representada de una u otra manera o que se adapte a procesos de participación ciudadana de una u otra manera. Esta es una red compleja, basada en la mutua confianza, en valores y formas de producir que emergen en cada proyecto específico, que cuenta con liderazgos y con jerarquías pero que forman parte de un proceso dinámico, cambiante y que se reconfigura una y otra vez. Este proceso instituyente está en pleno proceso y las instituciones han de optimizarlo más que intentar legitimarse a través de reproducir su léxico²⁴. Más allá de fomentar la participación ciudadana o intentar generar ciudadanía cultural, se ha de experimentar con alianzas que potencien las políticas *bottom up*, optimizando los procesos que ya se dan en la esfera social y cultural.

Conclusiones

No es mi intención presentar aquí un dualismo (Estado Vs Ciudadanía) ya que carecería de todo sentido en un entorno tan poco dado a la segmentación como el que estamos. Los organismos públicos, las instituciones, los gobiernos locales, etc. tienen su misión, y su campo de acción ha de entenderse dentro de lo público y no podemos entenderlo como otra cosa que una conquista social irrenunciable. La idea es más bien que el intento de codificar y regularizar lo que ocurre de forma a priori caótica y poco ortodoxa en los procesos de autoorganización que acontecen en la esfera social sea entendido como una maniobra fútil y que no busca otra cosa que gobernar lo ingobernable. Tampoco es demasiado inteligente pensar en estas prácticas como un departamento de I+D cuyas ideas pueden aplicarse a planes ya existentes o a procesos de gestión que les ofrecen “participar” o “la oportunidad de formar parte de”. Es una realidad en sí misma, es un proceso de puesta en cuestión y formación de nueva ciudadanía imparables, y las estructuras de gestión de la administración deberían pensar maniobras que optimicen este caldo de cultivo. En el ámbito de la producción cultural, esto se presenta de manera especialmente interesante, ya que la transición en la que actualmente se encuentran las industrias culturales tradicionales frente a la incoherencia que suponen los protocolos legales y jurídicos (derechos de autor y de propiedad industrial) debería corresponderse con un momento de experimentación más que de criminalización de prácticas que responden a los actuales usos sociales y culturales del conocimiento.

La posibilidad de cartografiar este territorio difuso, de esta red cambiante con nodos dinámicos y modos de organización complejos puede ser una posibilidad para entender mejor lo que está ocurriendo en estos procesos de innovación emergente. Esto pasa por una renuncia a su gobierno a la vieja usanza o de nuevos procesos de gobernanza, que por bienintencionados que sean no cuentan ni forman parte de estas redes de confianza y de cooperación por mutuo acuerdo.

Esta renuncia sería del todo positiva, pasando del intentar gestionar al intentar comprender y potenciar lo que está ocurriendo en los márgenes o en el afuera

²⁴ no es de extrañar que conceptos como sostenibilidad, participación, ecología, etc. nos generen desconfianza si son enunciados por organismo o prácticas que reproducen viejos modelos y que no interiorizan el significado real de este léxico.

institucional ²⁵. La defensa del procomún y el rechazo frontal de su cercamiento, no es un frente hostil, es una oportunidad inmejorable para pensar otros modelos económicos de pequeña escala, otros modelos que presentan soluciones en su práctica y posiciones interesantes en su reflexión.

Rubén Martínez, YProductions

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/es/>

²⁵ Más que un modelo a reproducir, es interesante ver como práctica sugerente los sistemas que se han llevado a cabo en contexto como Sao Paulo a través de los "Pontos de cultura". La intención de esta red de infraestructuras es detectar lo que ocurre en cada contexto, fomentando lo que las comunidades que se han ido generando puedan alimentar y potenciar sus prácticas a través de estos recursos. Evidentemente, la escasez de un contexto como Barcelona no se centra en una falta de recursos o instalaciones

http://www.artetransformador.net/sitio/index.php?option=com_content&view=article&id=66%3Apontos&catid=25&lang=en

LA PRODUCCIÓ D'ALTERITAT CULTURAL

Un tret sovint associat a les produccions artístiques té a veure amb la seva suposada capacitat d'aportar “una altra mirada”, “una aproximació original o visió diferent” sobre la realitat que vindria a enriquir els imaginaris col·lectius que configuren l'esfera pública. Probablement aquesta relació simbiòtica entre l'aportació de la praxis artística (en totes les seves formes) i l'esfera pública opera com una quartada que certifica la pluralitat d'aquesta última i la seva condició d'espai democratitzat.

O potser no.

La nostra pràctica en art contemporani i mediació ens ha demostrat que les formes i els imaginaris articulats des de les produccions culturals contemporànies tenen una escadussera capacitat de traslladar missatges als ciutadans que no han desenvolupat prèviament un interès i predisposició voluntariosa o formen part del propi sector artístic.

A més a més en general en el sector artístic professionalitzat i els equipaments artístics hi ha una certa inclinació a, per una banda, treballar des d'un convenciment institucional d'estar aportant quelcom a la societat i, per l'altra, quan es decidix com es reparteixen les despeses la part que es destina a mediació, educació o processos pedagògics per assegurar l'impacte en els ciutadans és ridículament inferior a la que es destina a construir i consolidar un prestigi de l'equipament que es projecti sobretot en l'esfera de l'art contemporani internacional. Un “mercat d'oportunitats” per on circulen els professionals, els projectes i els objectes incrementant contínuament el seu valor de canvi que no la seva habilitat per incidir en la societat.

La idea en la qual les pràctiques culturals artístiques podien suposar un reservori des del qual produir processos i mirades alternatives que d'alguna manera certificarien la qualitat democràtica de l'esfera pública, queda una mica en suspens. Aquestes pràctiques culturals no són produccions representatives més que dels punts de vista subjectius d'uns artistes que estan intentant oferir al mercat de l'art (incloent-hi les institucions) un producte adient, i encara que ens imaginéssim que aquest relat pogués instituïr-se com un imaginari representatiu, probablement no transcendiria les fronteres del sector artístic.

Així doncs, algunes preguntes entorn a l'esfera pública i la seva construcció: Qui ens són els autors i a efectes pràctics propietaris dels imaginaris? Amb quins objectius es produeixen aquests imaginaris? Qui dóna l'accés o el nega a aquesta esfera? Qui la regula? Defensant quins interessos? Responen a la pròpia diversitat dels agents i ciutadans?

A fi de comptes si l'esfera pública és un espai comú per ser fruit i, perquè no?, també construït entre tots els ciutadans, com és que només hi poden operar amb una certa rellevància i impacte unes institucions públiques i unes indústries culturals i audiovisuals que bàsicament, o han intentat institucionalitzar aquest espai públic o bé l'han comercialitzat?

Les formes en les que s'ha administrat aquesta esfera ha limitat el potencial del ciutadà i la seva capacitat per construir-se a si mateix a partir de la pròpia creació d'imaginari instituent. A més a més, en comptes de presentar de

manera transparent les estratègies de regulació d'aquesta esfera el que s'ha construït és la naturalització dels efectes d'una limitació fent veure que el que succeïx és que els ciutadans són consumidors passius. La consolidació d'internet com una esfera pública que de moment no està regulada, ha posat en evidència aquesta suposada imatge. Els ciutadans volen i haurien de poder participar en la construcció d'uns imaginaris que han de fer visible la complexa diversitat de les comunitats i els subjectes que conformen la societat. La qualitat democràtica de l'esfera pública ens sembla que hauria de tenir a veure amb les estratègies per assegurar-ne aquest tret.

Algunes posicions en el món de l'art contemporani

En els últims deu anys s'han anat consolidant certes pràctiques artístiques que tenen en comú un mateix punt de partida: volen recuperar la capacitat de l'art d'incidir en la societat i creuen que això es pot aconseguir amb processos de treball que hi interaccionin directament amb ella. Per això totes aquestes pràctiques treballen localitzades en el propi espai públic o contextos específics o bé interaccionant amb comunitats o xarxes ciutadanes.

Aquests artistes i productors culturals també comparteixen la percepció de que l'esfera pública ha perdut qualitat i diversitat i que cal combatre aquesta devaluació posant en marxa processos de treball on el ciutadà col·labori i pugui desenvolupar un rol actiu en la co-producció d'imaginari que representin millor la seva subjectivitat, de la seva comunitat o context.

Aquestes pràctiques entenen que la producció de debat i crítica i la construcció d'una mirada alternativa no hauria de produir-se a partir de les aportacions d'un professional de la imatge sinó que aquest ha de posar en marxa processos de treball col·laboratiu.

Ara bé, enfront a la incapacitat de posar en circulació el resultat d'aquests processos en canals que assegurin la visibilitat en l'esfera pública, l'objectiu aleshores és treballar des d'una perspectiva d'escala o context local on la idea de retorn social vulgui dir, entre altres coses, que el treball desenvolupat reverteixi directament en els subjectes i les comunitats que han participat en el procés de treball, és a dir, en la creació d'imaginari que ajudin a conformar un univers simbòlic o esfera pública on es troben representades la diversitat de subjectivitats que conformen el seu context.

La proliferació d'aquest tipus de pràctiques però, també està esdevenint una moda amb tots els perills que això implica. Es parla d'art comunitari, art social, art públic, pràctiques col·laboratives, pedagogies col·lectives, etc., però són moltes les interpretacions sobre el que cada accepció significa i a vegades les formes de desenvolupar els processos posen en evidència interpretacions totalment diferents i fins i tot incompatibles.

Precisament davant d'aquesta proliferació polisèmica, a nosaltres el que ens interessaria en aquest article és acotar allò que identifiquem com a pràctica artística col·laborativa. Per descomptat són moltes les formes en que un individu pot participar en un procés de treball d'un artista, però a nosaltres ens interessa centrar l'atenció en aquella pràctica que modifica la condició del ciutadà, que passa de ser un consumidor de productes culturals a ser un co-

productor de representacions sobre la seva subjectivitat o comunitat.

Perquè succeeixi això cal desenvolupar processos de treball llargs on es pugui fer un exercici de mediació amb una comunitat o un context concret per tal de que puguin acollir i participar de totes les fases del projecte: creació, producció i difusió.

Un altre tret bàsic de la metodologia de treball del projecte està en relació a com es concreta la col·laboració, és a dir, la relació de poder entre el que té els coneixements artístics i el que té els coneixements sobre la realitat en la qual es vol treballar.

La participació en els projectes artístics corre el perill d'esdevenir una mena d'atribut estilístic en l'obra d'un artista de tal manera que els participants estan sent instrumentalitzats com un recurs més a disposició del procés de treball.

Des de la nostra perspectiva una participació eficaç és aquella que té la virtut d'afegir més qualitat a la pràctica col·laborativa, és a dir, que fa que sigui més viable i sostenible, que aporta un major grau de diversitat de mirades, les quals al seu torn afavoriran una representació de la realitat més rica i complexa.

En aquest sentit, el projecte ha d'establir els mecanismes oportuns i les formes més convenientes de relació amb el context i entre els participants per tal que les diverses persones implicades aportin les seves capacitats en cada moment, segons el seu desig i amb el màxim de poder de decisió sobre el sentit de la seva participació.

És per això que com a pràctica col·laborativa és important assegurar que els diferents agents que hi participen puguin, regularment o en determinades ocasions, decidir o negociar les formes de participar. L'eficàcia de la participació rau en el fet d'estar atents a qui hi participa, com i on ho fa.

La participació és un mitjà de treball que té entre els seus objectius reflectir en el resultat final la diversitat de veus i sensibilitats que l'han feta possible”

Sobre les polítiques culturals

Sabem per experiència pròpia que l'existència de més o menys oportunitats per desenvolupar processos de treball que tinguin a veure amb aquesta intenció de treballar per la creació d'imaginari i valor simbòlic a partir de processos col·laboratius, està en relació a les polítiques culturals que articulen les accions i pràctiques des de la institució. Són elles qui acabaran marcant les línies dels ajuts al sector o les directrius dels equipaments o programes públics.

Com i qui està decidint aquestes polítiques? Quins interessos representa? Quin paper ocupa la cultura i més específicament la producció artística en l'imaginari polític? Com es desenvolupa aquest imaginari a escala estatal, escala autonòmica i escala municipal?

Però insistim, qui participa en l'elaboració de les polítiques culturals? Allà on hi ha un procés de consulta previ a l'elaboració d'un pla estratègic o pla d'usos, amb qui s'ha comptat ha estat el sector? I el sector acostuma a defensar els seus propis interessos des d'una perspectiva particular: la dels professionals integrats en el mercat-institució. Per tant és difícil, per molt que fem un exercici

de posar-nos en el lloc de l'altre, que anem més enllà en el plantejament de les polítiques culturals que primin enfortir l'estructura de producció culturals i les estratègies per reforçar i augmentar els hàbits de consum cultural, i en canvi inverteixin poc en capacitar a la societat en general, i no només els experts i les indústries culturals, com a productors d'imaginariis.

Si les polítiques culturals volen col·laborar en la construcció d'un univers simbòlic on tots ens sentim integrats i desenvolupar l'excel·lència dels seus creadors i els hàbits culturals dels seus ciutadans aquestes polítiques potser haurien d'ampliar la perspectiva des de la que es plantegen.

Podrien per exemple, contemplar la possibilitat de ser més transversals: la construcció d'aquesta esfera pública depassa els límits de la especificitat del sector cultural. Hauria de desenvolupar-se conjuntament amb les polítiques educatives i treballar en els equipaments educatius i amb els alumnes la seva capacitat de generar representacions, també des de les polítiques juvenils i preocupar-se per l'articulació d'estratègies perquè la seva particular mirada sobre el món enriqueixi els imaginariis col·lectius i no com ara que cada vegada que apareixen representacions sobre els joves han estat produïdes per adults posant-se en la pell dels joves, també des de les polítiques de sanitat i anar més enllà de les campanyes institucionals i articular relats sobre la complexitat de la relació amb el dolor, la malaltia, la fragilitat que siguin capaços d'acompanyar al ciutadà...

Aquest enfoc obligaria a crear marcs de treball col·laboratius que enriquieren els grups de treball i obligarien a desenvolupar estratègies participatives per articular les polítiques culturals que anessin més enllà de la consulta no vinculant als professionals més reconeguts del sector.

Creiem que les polítiques culturals, entre altres coses, haurien d'assegurar les condicions de producció i supervivència per aquells agents, processos i accions que enriqueixen l'univers simbòlic d'una societat i que ajudin a la construcció d'una esfera pública diversa. Creiem que les polítiques culturals haurien d'assegurar que l'esfera pública no sigui l'espai dominat per les relacions de poder, econòmiques i institucionals sinó per la determinació per fer entendre que aquest intangible és de tots i de ningú, un espai divers i democràticament construït.

Per a que això sigui possible cal també promoure i preservar la diversitat dels productors culturals estant atents a les particulars economies i formes de constituir-se com ecosistema cultural, reconèixer i respectar les capacitats de les diferents perspectives estètiques, conceptuals o formes d'entendre la relació amb la ciutadania, amb el mercat o amb l'administració.

Les polítiques culturals haurien de mediar enfront d'un mercat que a vegades planteja una perspectiva on només té cabuda la producció de beneficis i la viabilitat econòmica i deprecia la producció de valor públic, o bé enfront de l'administració pública quan aquesta vol instrumentalitzar el treball amb agents externs en comptes de crear marcs d'aprenentatge col·laboratius i recolzar i validar l'aportació dels mateixos en l'enriquiment de la diversitat cultural d'un context.

Al nostre entendre la construcció d'una esfera pública realment plural hauria de ser un dels objectius de les polítiques culturals.

Sinapsis

www.sinapsisprojectes.net

www.trans-artlaboratori.org

07.05.10

MITJANS DE COMUNICACIÓ

Tradicionalment la cultura ha estat un tema de segona divisió en els grans mitjans de comunicació. No només a la premsa escrita, sino també a la televisió i a qualsevol emissora no especialitzada en continguts culturals. No és casualitat que la secció de cultura sigui la que apareix en darrer lloc als diaris i que, tot i suportar un major pes d'insercions publicitàries, disposi de menys planes. Tampoc és casualitat que, tot i que poguem intuir fàcilment quina és la línia política de qualsevol diari, ens sigui molt més difícil deduir quina és la línia editorial pel que fa a política cultural.

La posició cultural d'un diari bàsicament no existeix. En el millor dels casos és un ens difós que es va definint sobre la marxa alimentat, en proporcions variables, per la sensibilitat del cap de secció, els gustos d'alguns superiors, la pressió d'empreses del mateix grup editorial i, també, les opinions dels especialistes de cada disciplina (cinema, teatre, música...). Quan el responsable de la secció manté el càrrec uns anys la possibilitat de definir unes directrius creixen, però tot està diària i permanentment en suspens davant el possible efecte d'elements aliens certament capriciosos.

Una directiu extesa darrerament a les seccions de cultura i espectacles diu que la crítica de concerts ha de desaparèixer. S'ha aplicat en major o menor grau a diaris com 'El Periódico' i 'El País'. Els temes culturals ben poques vegades salten a les planes d'opinió, però què passaria si es marqués la mateixa consigna a les seccions d'esports, de política o societat? És impensable! L'opinió és un ingredient essencial en el producte informatiu, però sembla que en determinats aspectes de la informació cultural no és tan essencial. Fins i tot, hi ha la sensació que la opinió (desfavorable) pot fer perdre lectors. En definitiva, és molesta.

Cal assenyalar que la darrera dècada ha estat especialment favorable per al periodisme cultural. Gairebé tot els diaris van crear suplement setmanals on es parlava d'artistes minoritaris i, per tant, s'ampliava un ventall temàtic que en els grans mitjans havia estat sempre monopolitzat pels artistes més populars. Però, es clar, quan ha arribat la crisi de la premsa de paper i s'hi ha afegit la crisi econòmica els suplement culturals i d'espectacles són els primers en patir retalls o, directament, han desaparegut.

Però, es clar, la quantitat d'oferta cultural disponible fa que avui dia les esquifides seccions de cultura i espectacles dels diaris siguin incapaces d'informar de tot el que passa. En aquest sentit, les quatre planes són un reflexe mínim del que genera cada dia una ciutat com Barcelona (ja no parlem de la resta de Catalunya). De fet, les seccions de cultura dediquen cada dia gairebé més temps a descartar continguts que a treballar els que publicaran.

En els darrers anys internet ha multiplicat el nombre de mitjans d'informació i ha donat a qualsevol individu la possibilitat de convertir-se en un mitjà d'informació a través de blogs i webs particulars. Això, afegit al cop que van suposar els diaris gratuïts, ha fet que els grans diaris hagin entrat en una doble crisi. La de vendes ja es veia venir, però potser encara més greu sigui la crisi d'identitat. Ara tots es pregunten com han de ser els diaris del futur. Més ràpids? Més superficials? Més vistosos? Més prims?

De moment, sembla que la tendència general és rebaixar la qualitat dels continguts. La retallada d'ingressos i pressupostos també apunta en aquesta direcció i, de fet, els diaris no són més que una altra de les moltes empreses que en aquesta època de recessió practiquen la perillosa estratègia de reduir la qualitat i mantenir el preu de venda al públic tot esperant que el client no s'adoni i no els abandoni. Però quan els articles es fan amb poc temps, quan el 'recorta i pega' es converteix en pràctica habitual, quan l'especialista és substituït pel becari, quan l'anàlisi i l'opinió estan mal vistos i quan el reportatge d'investigació queda exterminat per manca de pressupost el perill que el diari de pagament se sembli cada dia més al diari gratuït és imminent.

Davant l'empenta del món digital, la única resposta clara que han donat els grans diaris és reforçar la seva presència a la xarxa. Però, es clar, en aquest nou espai la immediatesa, la vistositat i la brevetat són valors fonamentals. I, un cop més, l'anàlisi, la reflexió i la contextualització de la informació queda en segon pla. Els grans diaris renuncien als trets que els van caracteritzar durant segles per apuntar-se a una nova guerra amb molts pocs avantatges respecte els joves i nous competidors.

Com a mínim els grans mitjans de comunicació ja s'han adonat de l'abisme generacional que els separa de les noves generacions. Els joves no compren diaris, no escolten la ràdio i cada cop s'adrecen més a l'ordinador per consumir continguts que temps enrera haurien buscat a la tele. En l'àmbit de la informació cultural (i, especialment, la musical), els grans mitjans han deixat de tenir un paper de prescriptor únic o principal. Els joves són els principals consumidors de continguts musicals, però ja no se'ls acut anar als diaris a informar-se'n. Han trobat uns altres canals.

Curiosament, i davant la gran oferta de continguts (imatges, arxius sonors, enregistraments audiovisuals...) que circulen per la xarxa, els grans diaris i altres mitjans s'han afanyat a oferir-los als seus portals web. Però, es clar, són continguts generats per altres i gairebé mai venen acompanyats d'una reflexió contextualitzadora. Si abans es deia que els mitjans de comunicació eren el canal, ara es parla d'internet com una finestra. Són metàfores ben gràfiques. El canal té una longitud i en el camí de l'entrada a la sortida del canal la informació és digerida, analitzada i servida (manipulada, també). La finestra no té profunditat; mostra el que té al davant. No treballa la informació: l'ensenya tal i com l'ha rebut. Qui l'ha treballat abans és qui la posa davant la finestra. I així és com el gran mitjà d'informació s'ha convertit en un distribuïdor més i ha renunciat a ser el que era: un generador de continguts informatius.

És normal preguntar-se quin paper han de jugar els mitjans de comunicació en una societat que vol fomentar la participació ciutadana. Potser la pregunta és, què hem exigir als grans mitjans? O fins i tot, què en podem esperar? La crisi de valors és massa profunda com per esperar o exigir-ne massa. D'entrada, ens hem de fer a la idea que la societat emergent, la més jove, ja no veu en aquests grans mitjans la seva principal font d'informació, així que potser ens hem de començar a fer a la idea que també nosaltres hem de adreçar-nos a aquests altres canals, més atomitzats i petits, que estan construint les noves generacions. (I on, per cert, la idea de participació ciutadana és més viable que al mitjà tradicional).

Potser l'únic que podem exigir encara als grans mitjans de comunicació tradicionals és que es plantejin d'una vegada quin paper volen jugar en la societat. Que deixin de córrer cap a no se sap on, se seguin un moment i es facin preguntes com: Què pretenem amb la nostra feina? Quina relació volem establir amb els nostres lectors? Quina posició volem adoptar davant el fet cultural? Són preguntes que també s'haurien de fer tots els mitjans emergents si no volen caure en els mateixos errors. Amb aquestes coses clares la feina serà més fàcil. En cas contrari, la sensació seguirà sent la mateixa: que el periodisme ja no vol captivar el lector sino simplement no destorbar-lo, no fer-lo perdre el temps.

Nando Cruz

Periodista

EL TEMPS DE LA CULTURA: UN TEMPS DE LLEURE, LLIURE I GENS OCIÓS

Algunes consideracions sobre el temps

Hi ha dos temps en els que no es pot fer res: el passat i el futur.

La desaparició del concepte “modern” del treball com a eix d’estructuració social i personal (cada dia és més freqüent entre els joves la inversió del binomi clàssic: viure per treballar, cap a la fórmula: treballar per viure, on les aspiracions vitals passen per realitzar-se més enllà del temps dedicat al treball), la lluita per la disminució de les hores laborals, l’allargament de la vida amb un temps de jubilació activa molt més llarg, ha portat a una nova percepció del temps i dels seus usos.

El temps ja no és una cosa que discorre, que ve del passat i va cap al futur, un corrent que ens porta o una dimensió per la que ens transportem. El temps és ara un bé, i un bé escàs, que cal administrar, no n’hi ha prou amb fer-ne un ús eficaç, cal gestionar-lo amb eficiència.

Una mirada a la idea d’oci, lleure i temps lliure

Ja als anys seixanta del segle passat, el pioner Dumazedier va identificar tres funcions primordials de l’oci, les conegudes “tres D”: descans, diversió i desenvolupament de la personalitat. Les dues primeres parteixen de la idea que el treball (la part més important en la vida d’una persona) és esgotadora tant física com mentalment, i necessita de vàlvules d’escapament i de compensació; el merescut repòs del guerrer.

El temps d’oci és més aviat una reacció positiva a la vivència negativa del treball, que no pas un espai amb identitat pròpia.

La tercera D però obre una porta diferent; el desenvolupament personal incorpora la creació, les activitats que ajudin al progrés intel·lectual, artístic o físic.

A casa nostra Trilla parlava del temps no disponible, aquell que tenim captiu per les obligacions laborals, familiars... i el temps disponible, que es podia repartir entre ocupacions autoimposades i temps lliure.

L’oracle wikipèdic diu “El lleure és aquell temps dedicat a les pròpies aficions. Per definició, es distingeix del simple temps lliure en què es realitza alguna activitat que permet el creixement personal, incloent en aquest creixement la relació amb altres persones. L’activitat de lleure és escollida lliurement, és modificable amb el pas del temps, té una repercussió més enllà de simplement passar l’estona i aporta algun guany simbòlic al que la practica”

En cap dels plantejaments sobre la idea d’oci, de temps lliure, o de lleure hi ha una referència clara i directa a la cultura, tot i que la volten.

Per no teoritzar sobre què és i que no és

L’Enquesta de consum i pràctiques culturals 2006, publicat per l’Institut d’Estadística de Catalunya, una obra de 327 pàgines plena de dades i de

quadres, que retrata al poble de Catalunya, en dedica 157 a aspectes com: lectura, visita, audició o assistència, conceptes clarament vinculats a la idea de consum, i només 3 al capítol “Pràctica d’altres activitats d’àmbit cultural” on s’hi apleguen: treballs manuals, fer fotografia o vídeo, escriure, dibuixar i pintar, tocar un instrument, dansa, cant o teatre, que són les que podríem relacionar amb una actitud activa, participativa o creativo-expressiva.

En un altre apartat recull les dites “Activitats de temps lliure” on podem veure sota l’epígraf “Entreteniment” activitats com: activitat artística, tocar un instrument, fer teatre i dansa i sota el de “Activitats socials i culturals” anar al cinema, assistir a concerts, anar al teatre, dansa, circ, anar a exposicions o museus.

No és gens agosarat concloure, quina és la poca consideració que es té cap a la participació activa de la ciutadania en la producció de cultura i el paper central que se li assigna com a receptor passiu de quelcom que fa un altre... qui?

Una coincidència en el temps

No es tracta d’identificar lleure i cultura, són categories diferents; la idea principal és que són dos esferes que orbiten en el mateix temps. Tret d’una petita minoria de la població, que es dedica de forma professional a la cultura, ja sigui produint-la o gestionant-la, per la immensa majoria de la gent, la seva relació amb la cultura, ja sigui participant-hi, consumint-la o creant-ne de forma voluntària, es produeix en el temps disponible de Trilla, o en la tercera D de Dumazedier (de fet la tercera D de Dumazedier és una C de cultura), és a dir es produeix en el lleure. Pel comú de la ciutadania el temps de lleure i el temps de la cultura són el mateix temps.

Aquesta constatació ens porta a fer-nos algunes preguntes:

- El sistema cultural s’ha de tornar a dibuixar?
- Els gestors culturals han de reformular algun dels seus pilars constituents? La seva missió? La seva praxi?
- Els equipaments culturals han de redissenyar-se?

De fet alguna cosa ja sabíem, doncs els horaris dels equipaments culturals estan de forma majoritària en la franja horària menys ocupada per la jornada laboral, però potser aquesta circumstància està més relacionada amb el que en diríem política de públics, que en un posicionament conceptual.

Donem per fet que la incorporació activa de la gent a la cultura s’ha de fer a través del lleure; que, si la cultura és aprenentatge, els aprenentatges culturals s’han de fer en el temps de lleure; si és acció, les accions s’han de desenvolupar en el lleure.

D’aquestes consideracions podríem passar a altres, que sense ser del mateix nivell, poden inferir-se: Si, com dèiem, la cultura es transmet, qui ha de fer-ho? quin paper ha de tenir l’escola i el sistema educatiu formal, en la incorporació dels infants i els joves a la cultura? El temps de la instrucció i el de la cultura, han de ser diferents?

Això afecta també a la concepció que tenim a casa nostra dels moviments de lleure i la seva funció social. L'educació en el lleure, que té un ampli predicament a casa nostra, ha de ser entesa com educació cultural o per a la cultura? Els moviments de lleure, han de passar a formar part de la xarxa (conceptual i física) de la cultura? Els professionals i els voluntaris que treballen o actuen en el lleure són agents culturals de ple dret?

Lleure i cultura han estat fins ara línies paral·leles (aquelles que només es trobem en l'infinit), potser el temps, tant si és pla com corbat, ens ho faci plantejar d'una altra manera.

Ferran Farré

Juny 2010